

РЕЧНИК НА ЧУЖДИ ДУМИ, ТЕРМИНИ И НАЗВАНИЯ

Айа — света.

Айсмазурк (арм.) — мартир, житие на светци и мъченици. В мартирите житиетата са подредени в хронологичен ред.

Акче (тур.) — сребърна турска монета, 1/20 част от гроша.

Арианство — учение в християнството (IV—VI в.), създадено от александрийския свещеник Арий. Основна същност на арианското учение е непризнаването на единната същност на бог-баща и бог-син (Христос). Според учението Христос (бог-син) е създаден от бог-баща и стои по-ниско от него. Арианството е било оборвано на църковните събори в Никея през 325 г. и в Цариград (381—382 г.).

Аспарез (арм.) — мярка за дължина, употребявана в средновековна Армения, Близкия Изток и някои европейски страни, поради което един аспарез е имал различни мерни единици. Арменският аспарез бил равен на 222,5 м.

Батман (тур. — пер.) — мярка за дължина.

Бег (бей) — титла в Турция, Близкия Изток, Кавказ, означаваща и военачалник, феодал, държавен чиновник. В Османската империя бегът или бейт е бил управител на цяла област.

Безистан (тур. — пер.) — буквално означава място за платове (царство на платове) — без-истан. По-късно е добило значение на покрит пазар, тъй като в Ориента пазарите за платове са били закрити.

Бейлербей (Беглербег, Беглербей) — „бей над бейовете“, управител на провинция, наричана еялет. В негово подчинение се намирили както гражданската администрация, така и военните сили на феодалното опълчение и местните гарнизони на еничерите, които той командувал по време на военните походи. За своята служба бейлербеите получавали поземлен участък (владение), наречено „хас“ с годишен доход в зависимост от размера на еялета — от 600 хиляди до един милион и 300 хиляди акчета. Бейлербеите получавали титли на пашин или на мирмирани. Мнозина от тях имали и гражданско звание на везир (вж. Тверитинова А. С. Аграрный строй Османской империи XV—XVII вв. М., 1963, с. 195).

Бейлербегство (беглербегство) — провинция, управлявана от беглербея.

Биров (унг.) — градоначалник, върховен управител на всички институции в административното управление на дадения град и неговата околност.

Боаз (тур.) — гърло, устие на река, залив.

Бостанджи баши — началник на корпуса на бостанджиите (градинарите). Понеже Одрин била старата столица на Османската империя, в него имало султански дворец и корпус на бостанджиите. На техния началник — одринския бостанджи-башия, се възлагали важни задачи от полицейски и административен характер в рамките на Румелията.

Бояри (рум.) — румънски феодали, боляри, собственици на промишлени и търговски къщи, земевладелци.

Брат (братя) — обръщение между религиозни сановници от различните духовни братства (конгрегации, ордени), в т. ч. и католиците.

Вали — началник на област в Османската империя, наречена вилает.

Вартабед (арм.) — висша научна, богословска степен в Армения, която могат да получават само представителите на „черното духовенство“. Отговаря на българския архимандрит.

Вартевар (арм.) — празник на розата или „украсен с рози“. Арменски християнски празник, чествуван в първия месец на годината по древния арменски календар. На този ден хората се кичат с рози и цветя и се ръсят с вода за здраве. В по-ново време празникът се е превърнал в ден на красотата, песните, природата и веселието, предвещаващи пролетта.

Везир (тур. — араб.) — висш държавен сановник (велик везир, садразам), върховен ръководител на цялата държавна администрация и същевременно главнокомандуващ турската армия.

Везиразем (араб. — пер. — тур.) — велик везир, везир над везирите.

Бекил (араб.) — помощник, заместник, пълномощник.

Войвода — длъжностно лице, управляващо султанските хасове и държавните приходоизточници, намиращи се в дадена каза. Фактически най-доходната длъжност, даваща възможност за неограничено ограбване на населението и държавата.

Войнук, войнугани, войнуци — категория зависимо българско население. В мирно време били задължени да се грижат за конете на султанските конюшни, а във военно време служели в обоза на армията, извеждали конете на паша и вършели сапюрска работа. Често били използвани и за граничари. Освобождавани от харч (поголовен данък), обработвали земята на „оджак“ и с получените пари издържали изпратените на военна служба. В първите години на турското робство това били групи от по десет души, а по-късно уедрени, като всяка група, наречена „оджак“ (огнище), се състояла от 25 войнуци. Притежавали наследствени ниви, хармани, сгради. Имали своя организация с началник — войнук бей, и подначалници — черибашии. Войнуците постепенно образували прослойка сред населението на империята с утвърдени традиции и облекло. В края на XVI в. започнали да се бунтуват, защото османската държава въвела повсеместно облагане с данъци и те започнали да дезертират и да стават хайдути. Войнуганската институция просъществувала в изменен вид до 1878 г., но вече без предишното си значение.

Гази (араб.) — победител, храбрец, завоевател, борец за мюсюлманската вяра.

Галиони — търговски кораби от XVII в., пренасящи скъпоценни товари на големи разстояния.

Гариби (араб.) — чужденци, странници, бежанци, преселници, гурбетчи.

Дамаскин — вид плат за изработване на мебели.

Дарулшифа (тур. — араб.) — лечебница за приходящи.

Дефтерхане (тур.) — най-общо название на финансово-счетоводно ведомство на Османската империя, съхраняващо дефтерите (регистрите), в които се вписвали данни за населението, тяхното имущество и доходи, данъците и т. н.

Джебехане (тур. — араб.) — муниционен склад.

Дождвари руми (тур.) — Растение от типа на ментата и мащерката, което се вари и от получения сок се приготвят сиропи и известните в Турция шербети.

Джемзехане (араб. — тур.) — странноприемница, представителен хан за високопочтени гости, благородници и чужденци.

Диванхана (араб. — тур.) — тронна зала, зала за заседания на дивана, където вел. везир е приемал своите гости и преди всичко дипломати.

Диаконик (църк.) — помещения в църквите за съхранение на одеждите и култовите предмети.

Диван (араб. — тур.) — 1. Съвещателен орган на управлението. Съветът при великия везир се наричал „диван-и-хумаюн“. Дивани са наричани и съветите — канцелариите на провинциалните управители. 2. Сборник стихове от даден автор.

Еялст — най-крупната военноадминистративна единица в Османската империя начело с бейлербея обикновено със звание „везир“ и титла „паша“.

Числото на еялетите през XVII в. достигнало 34. През XIX в. еялетите били преименувани във *вилаети*, начело на които стоял валия.

Завиета (текета) — места за усамотяване, мохамедански светилища — манастири.

Зарбхане (тур.) — монетарница за сечене на пари.

Зиамети — вж. зяими.

Зяим (араб.) — владеец на знамет — ленно владение с доход от 20 хиляди до 99 999 акчета, от категорията на свободните ленове.

Имарет (араб. — тур.) — странноприемница в подчинение на вакъфството. В състава на имарета влизали кухня, трапезария, хотелска част (хан). В зависимост от финансовото състояние на вакъфа в имаретите имало и медресе, джамия, лечебница.

Ипертимос — гръцка духовно-религиозна титла, давана на митрополити, означаваща „преосвещенство“, а понякога се употребява и като „светейшество“.

Ихрами (ехрем) (тур.) — специални одежди за поклонници, които отиват на хаджилък по светите места. Освен това къса пола (туника) или хавлия за баня (бурнуз).

Пирицпохан (арм.) — в миналото заместник на главния йерей в арменската епархия. По-късно така били наричани свещениците, изпълняващи ролята на църковни настоятели, общественици и дейци на арменските общини.

Пер халифа (тур. — араб.) — земен (вселенски) халиф.

Кадълък — област (каза), в която юрисдикцията се осъществява от кадия.

Кази-аскар (араб.) — върховен съдия след XV в. Той се занимавал с всичките работи на мюсюлманското духовенство и неговото имущество. Съдиите били двама — румелийски и анадолски.

Католикос (арм.) — върховен глава на арменските църкви, всеарменски патриарх.

Капу (тур.) — врата, градска порта, крепостна врата.

Капуджи-баши — отначало така наричали началника на стражата на султанските покои. После това название било дадено на длъжностните лица в Османската империя, които въвеждали чуждите посланици в двореца; те били използвани като пратеници, куриери, а по-късно назначавани и за управители на провинции. Те оглавявали и мисии за ликвидиране на неудобни управители и пр. Много по-късно това звание се превърнало в благородническа титла в Османската империя.

Кебе — дебела тъкан като кече.

Кесе — определена парична сума. През XV в. едно кесе (кесия) било равно на 30 000 акчета или 10 000 алтъна. През XVII в. стойността му нараства отначало на 40 000, а после на 50 000 акчета. Като единица за броене на пари 1 кесе било равно на 500 гроша.

Конакчибаши — началник на двореца (конака). Изпълнявал и длъжността управител на летните (временните) резиденции на султана.

Контак (арм.) — патриаршеско (католикоско) послание (грамота), издавано от арменските патриарши и главно от Всеарменския католикос.

Кулач (тур.) — мярка за дължина, равна на 213,3 см = на 1 сажан.

Къзълбаши (тур.) — буквално „червоглави“. Прозвище на азербайджански племена, от които произлезли персийските шахове от сефевската династия. С името „къзълбаши“ преди са наричали персите.

Кьорфе (тур.) — залив, лагуна, устие на река.

Кьоле (тур. — араб.) — слуга, помагач, придружител, роб.

Лива — същото като санджак.

Люле — вид плат изтъкан в смес от памук и коприна.

Магистрат (фр. — унг.) — народни трибунали в Унгария в периода XVIII — XIX в., в които се решавали всички дела на гражданите, включително и възникналите спорове между етническите групи.

Маджар (маджар алтънъ) — унгарска лира. Освен това на турски и на арабски означава едногодишно вино.

Маликяни (тур. от мюлк — имот) — собственици на големи землени участъци, подарявани от султана на отделни лица като пълна и неограничена собственост, с право за предаване в наследство, дарение и продажба.

Мевлихане (тур. — араб.) — молитвен дом, място за усамотяване и седалище на дервишката религиозна секта на Мевлине Джелалетин Руми.

Медресе (тур. — араб.) — училище, което обикновено се намира в джамия и в което се подготвят служители за джамиите и за шариятските съдилища.

Мейдан (мойдан) (тур. — араб.) — площад, обширно празно пространство.

Молла (араб. — тур.) — титла, давана отначало на кадите в големите градове, а по-късно на всеки познавач на религиозната догматика и право (мюсюлмански). Обикновено молла е означавало господин, учител, господар.

Мсхал (мъсках) (араб.-пер.) — стара мярка за тегло на съпощени метали и камъни, равна на 100 ечемичени зърна или 17/25 карата, което приблизително е равно на 4,81 г. (вж. *Hinz u. althe. Islamische Masse und Gewichte*, Leiden, 1955, p. s)

Мухафъз (тур.) — защитник, опекун. Така се наричал управителят на дадена крепост и район заедно с придадения му гарнизон. Той се грижел за отбраната.

Мучаваз (араб.) — тюрбан, вид чалма, който носели високопоставени държавни служители и някои пълководци.

Мъхитаристи (арм.) — духовници, членове на Мъхитаристката арменска духовна конгрегация, римокатолически уклон на арменската църква в отличие от чистите арменски католици. Конгрегацията е основана през 1701 г. в Цариград, после преместена в Метон (Гърция) и през 1717 г. установен за постоянно на о. Сен Лазар във Венеция, където съществува и до днес под формата на духовно и научно средище по арменистика. Присъдено ѝ е званието „Академия“. Носи името на своя основател Мъхитар Себастаци, виден арменски лингвист, историк, богослов и изследовател. Конгрегацията има два самостоятелни центъра във Венеция и Виена, които имат свои просветни и духовни институции в Италия, Турция, Ливан, Латинска Америка, САЩ, Франция, Египет и др. страни. Духовниците от конгрегацията в по-голямата си част извършват научноизследователска дейност в областта на историята, езикознанието, музиката, етнографията, географията и богословието, без да се откъсват от своите преки задължения като духовници.

Мюлтезим (тур.) — заместник, лице, на което е поверено управлението на средището на дадена административна единица, ако титулярът-управител пренасял резиденцията си на друго място.

Мюфти (араб.) — учен, богослов, даващ заключително решение по особено трудни юридически въпроси.

Назър (араб. — тур.) — управители на град или район, в който има много имоти и държавни източници за приход. Назърите организирали стопанската дейност на държавата и следели за редовната работа на рудниците, пристанищата, гарите и т. н.

Намаз (пер.) — молитвен обряд (коленичане и кланяне до земята), който мюсюлманите изпълняват задължително пет пъти на ден.

Нахие — административна единица в Османската империя преди въвеждането на казата (XVI в.). Фактически представлявала казата, но по-късно се превърнала в подразделение на казата. В нахието нямало кадия, а се назначавал кадийски наместник.

Ока — турска мярка за тежина, равна на 1225 г.

Паша-санджак — седалището на бейлербея и административен център на санджака.

Пашалък — административна единица в Османската империя.

Полоракир (арм.) — вид закръглени арменски букви, с които са написани част от ръкописите.

Рамазан (араб.) — деветият месец от мюсюлманската лунна година, през която се пости.

Румели Гази (тур.) — румелийски завоевател.

Санджак (тур.) — 1. Знаме за войнска част, държавен флаг. 2. Военноадминистративна единица, подчинена на еялета. Начело стоял санджак-бей или мирлива, по-късно наречен мютесериф.

Сараджхане (тур.) — работилница за сарашки изделия — седла, конски амуниции.

Сохта (тур.) — ученици на мюсюлманските богословски училища.

Спахи (сипахи) (тур.) — конник, кавалерист, войници от двете категории **войска** на османската армия: улуфели спахи — „сипахи със запла̀та“, които били воини на придворния, и сипахи — „сипахи с тимари“, които били войници на феодалното кавалерийско опълчение, владеещо земя с доход до 19 999 акчета.

Субаши — 1. Държавен субаши, чиновник, изпълняващ длъжността началник на полицията в града. Денем наблюдавал за реда на търговските пазари, за опазване на къщите, а нощем патрулирал из града и в случай на необходимост устройвал обиски, задържал заподозрени. 2. Тимарен субаши — един от представителите на провинциалната военноадминистративна власт в града и крепостите. В мирно време осъществявал административната власт, а във военно време ставал военачалник на сипахийските отряди в численост 250—300 души.

Табхана (тябхане) (тур.) — печатница, книгоиздателство, шамповачница. **Тавукхане** (тур.) — птичи пазар. Това е бил своеобразен ориенталски пазар, където освен птици са се продавали коне, мулета, волове и друг добитък.

Татархански султани — потомци на ханския род Герайовци с родина Северен Крим (кримски татари). През XVI в. те се придвижват на огромни племена на югоизток, минават през Добруджа и някои от тях остават там, а други през XVIII в. се придвижват още по на югоизток и на югозапад и се установяват на постоянно местожителство в Ямболско, Карнобатско, отчасти в Сливенско, Пазарджишко, като насилствено завладяват много чифлици, подтискат и заплашват жителите, сдобиват се с подвластна рая, която била длъжна да обработва земите им срещу мизерна прехрана. Тези „султани“ и техните съплеменници притеснявали селяните, експлоатирали ги и си спечелили лоша слава сред населението преди всичко с грабежите, убийствата, издевателствата над жените и дерибейството си. Към средата на XIX в. била сломена тяхната власт.

Тбир (ари.) — писар, четец, секретар.

Терзхане (тур.) — корабостроителница, работилница за поправка на лодки.

Тимар — условно феодално владение с годишен доход 99 999 акчета. Притежателят му бил длъжен да се явява на война, когато бъде призван. В тимара били включвани едно или няколко села, чинто жители плащали десятък и други данъци на тимариота.

Тифтик (араб.) — вълнена прещда, получена чрез двойна обработка, характерна с мекотата си.

Топхане (тур.) — оръжейница и работилница за взривни вещества.

Финджан (филджан) (араб.) — порцеланова чаша за кафе и за чай.

Фарсах (ферсенк) — персийска пътна мерна единица за дължина, равна на 5232 м.

Фодул (фодол) (тур.) — вид хляб, който употребявали еничерите.

Франкистан (тур.) — ориенталското название на венецианската държава.

Франки — венецианци.

Францисканци (минорити) — членове на католически монашески „пресешки“ орден, основан в началото на XIII в. от Франциск Азиски в Италия, по-късно важна опора на папството.

Хавас(и) (араб.) — избраник, водач.

Хаджия (хаджълък) — лице, посетило „Божия гроб“ в Ерусалим или свещените места в Мека и Медина.

Хал (араб.—тур.) — състояние, положение.

Хардж (харидж, харджчи) (араб.) — поземлен данък, който плащали християните в Османската империя, съставляваща от 20 до 50 на сто от събраната реколта. Упълномощените лица, които събирали данъка, се наричали харджчи.

Ходжа (тур. — пер.) — учител, възпитател, начетен човек, турски духовник.

Хонткяр (хюнкяр) (тур.) — от персийското худаенткяр, самодържец. Така били наричани турските султани.

Чавуши (чауши) (тур.) — 1. Дворцова стража от няколкостотин души гвардейци. 2. Глашатай, десятник. 3. Събирач на волни пожертвования в полза на ерусалимската църква. 4. Главатар. 5. Учител, начетен човек.

Чеки (тур.) — мерна единица, равна на 250 г.

Шехзаде (пер.) — син на царя (шейха, шаха).

Шейхи (араб. — тур.) — пазачи, ключари.

Шерифе (тур. — араб.) — кръглите балкони, описващи минарето на няколко нива, откъдето мюезинът (ходжата) или имамът чете езан (мюсюлманска молитва).

Шешихане тюфенки — специални пушки за лов, но са ги използвали и по време на война.

Шешихане бези — мек вълнен плат за почистване цевите на пушките и за калъфи на оръжнето.

Яйябаши (тур.) — офицер, командувач еничерска рота, който е бил длъжен да се явява в двореца на султана на кон.

Ямак Аскяр (тур.) — особен вид гранична войска в турската армия.

Ясър базар — робски пазар, характерен не само за Цариград, но и за Ориента. Те са съществували до XVII в. и там се продавали главно християни и жени от други националности както за харемите на султаните и пашите, така също и за работна ръка във феодалните стопанства на мюлтезимите и саранте на султаните и пашите.